

NOVICE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Odgovorni vrednik *Dr. Janez Bleiweis.*

Tečaj X.

V saboto 24. julia (sređoletna) 1852.

List 59.

Ogled kmetijstva na Angleškem.

(Dalje.)

Podnebje.

Podnebje (Klima) na Angleškem se vsim stvarém dobro prilega. Priča tega je močno in lepo ljudstvo, ki ga vidimo na Angleškem in tolikanj izverstnih in žlahnih sort konj, goved in ovác, s kterimi je Angleško blagodarjeno. Vse sadje dozori ondi do dobriga, le breskva, kostanj in grojzdje ne.

Zima je na Angleškem tako mehka, da cedrovo drevó iz Libanona (bele gore) tukaj tako veliko zrasede, kakor morebiti v Sirii ne, kjer je doma; več plemen lavóra in družih na gorko navaženih rastlin vidimo tu pod milim nebam veselosti. Zato pa kmetovavci zamorejo celo zimo na polji delati, — zato ostane večkrat tudi pozimi živina pod milim nebam na travnikih, — zato nimajo Angleži nikjer peči, ampak le kamíne, in večidel ledú, ki ga potrebujejo, se mora pripeljati iz družih dežel na Angleško.

Poletje pa je veliko manj gorko, kot na priliko, pri nas, zato ne morejo ondi nobene reči kot drugi sad vsejati, — zato kosijo mervo še le maliga serpana (julia), ječmen in pšenico žanjejo sred veliciga serpana, ovés pa še le konec tega mesca ali mesca kimovca, ali celó mesca oktobra.

Sred veliciga serpana (augusta) je cvetel še le krompir, grah in kostanj; v Škocii (deželi Angleškiga) je bilo na polji še vse zeleno in poleg Karstaira so ravno mervo domu spravili.

Kmetovanje na Angleškem.

Malokteri posestnik obdeluje svoje zemljiše sam, ampak večidel vsa zemlja je na Angleškem v rokah najemnikov ali štantarjev, ki jo imajo na Angleškem večidel na 10 let, v Škocii na 15 do 21 let v najemu. Odpové se najem v Škocii od obéh strani eno leto pred, in scer 26. majnika ali 22. listopada, — na Angleškem pa pol leta pred, o svečnici ali o sv. Mihelu.

Kdor hoče kako zemljiše v najem vzeti, mora večidel skazati, da ima za vsak ondašnji oral (ki je nekoliko manji od našiga) 50 do 100 gold. premoženja. Gospodar prepusti najemniku le zemljiše in prazne poslopja; orodje prevzame novi najemnik od poprejšnjiga po ceni, kakor se pogodita.

Najemnina je različna po legi in lastnosti zemlje; sploh plača najemnik na Angleškem za oral 33 fl. 20 kr., v Škocii 40 fl. Odrajtuje se najemšina navadno v denarji, malokterikrat v blagu. Kar zemljišni davek vtiče, plačuje najemnik davek za uboge ali celiga sam, ali le polovico, ali dve petini, davek za ceste in dohodkini davek plačujejo najemniki večidel sami.

Večidel predpiše gospodar najemniku: po kateri verstí ima zemljo obdelovati, kako gnojiti, koliko živine imeti itd., vendar se najemnik malokde po tem predpisu ravna, ampak ravna po stari šegi dežele.

Veselo je za popotnika viditi dober stan najemnikov; skoraj vsi so premožni možje; povsod je vse čedno, in v nar lepšim redu vse, kar pogledaš od družine noter do nar manjši stvarice. Pri nas se malokje vidi taka redovnost. Z delavci in pôsli ne ravna jo ondot gospodarji kot z živino, ampak lepo in prijazno, ker véjo, da mu delavec pomaga kruh služiti. Pa tudi za dušni blagor poslov in delavcov skerbijo gospodarji zvesto, ki se ob nedeljah po več ur vsedejo med nje in jim sv. pismo beró in razlagajo, ktero popotnik v stanici vsaciga gospodarja in vsaciga delavca najde.

Kako dobro se tako ravnanje s pôsli pri delu splačuje, bomo slišali na drugim mestu.

(Dalje sledi.)

Našim deželanam,

ki ne véjo: kaj je toča, in jo copernicam pripisujejo, s pristavkam: kaj *Valvazor* od starih Krajncov o tem piše.

Po več krajih se sliši letos, da je toča bila. Žalostno je taciñ nesreč slišati, ki pripravijo marsikteriga, kteriga hudo zadenejo, na beraško palico, — žalostno je pa tudi slišati, da je še dan današnji dosto ljudi, kteri nimajo praviga zapopadka od toče, in jo copernicam pripisujejo, in celo Bogu posvečene mašnike dolžijo, da nočejo toče odgnati (panati), kar bi po njih mislih lahko storili.

V tem se spet jasno kaže kot beli dan, kako potrebno je vsacimu človeku poznati izvirek in lastnosti natornih prikazkov, in da že ljudska šola je tisto mesto, kjer se ima ta nauk po domače (populär) mladini razlagati, da se nje um ne otamni z vražnimi in praznimi meglami, iz kterih se tudi včasih odrašeni (in kakor skušnja učí, tudi scer izobraženi ljudje) več izkopati ne morejo.

Ako se to ne zgodi, bomo vedno med seboj še dosto taciñ neumnih vražnih ljudi imeli, kakor so bili stari Krajnci (pa tudi druge ljudstva), od kterih *Valvazor* v letu 1689 v 3. delu svojih bukev takole govori:

„Na Krajnskim rada toča gré, včasih dvakrat, clò trikrat na dan, ki veliko škodo napravi. Pridejo pa večidel hude ure od snežnikov in družih visocih gorá. Včasih pada toča ko pést, navadno pa kot bob ali lešnjik debela, ktera včasih le za en strelaj delječ seže, večkrat čez miljo po dolgim in širokim deželo potolče. Krajnska dežela bi bila posebno srečna

in rodovitna zemlja, ko bi je toča tolikrat ne pošodovala in ji vsako leto nar manj petine pridelka ne pobrala. Vendar ne napravi toča nikdar dragine ne pri žitu, ne pri vinu, in le tistiga, kteriga zadene, v nadlogo pripravi“.

„Prosto ljudstvo meni, da copernice točo delajo, zato začno z vsimi zvonovi zvoniti, ko se huda ura bliža. Da je zvonikar (mežnar) vedno za zvonjenje pripravljen, morajo on, ali njegova žena ali njegovi otroci ali kakošen hlapec noč in dan zmiraj v zvoniku na straži stati, da berž, ko se kakošen črn oblak prikaže ali se začne bliskati in grometi, začnejo z vsimi zvonovi zvoniti“.

„Če pa hudo treska, se morajo duhovni, naj bo ponoči ali podnevi, iz farovža podati in se brez odloga pred cerkev na pokopališe vstopiti in oblake blagosloviti. Ako bi se branili to storiti, bi bili v nevarnosti, da bi kmetje čez nje ne planili, kar se je v letu 1685 v neki fari zares pripetilo, da so neumni kmetje fajmoštra dolžili, da je vzrok toče, in ga hotli pretépsi, ako bi jim ne bil ponoči všel; gospôška je scer neumne rogovileže zavoljo tega oistro kaznovala, pa kaj pomaga, ker kazin ne zatare prazne vére!“

„Rêci pa moram, da so bili nekteri duhovni večkrat te prazne vére sami krivi, ker se je slišalo, da so nekteri svojim farmanam obetali, dokler bojo oni pri njih, ne bo njih fare toča zadéla, ali pa so jim rekli, če so hudi oblaki brez škode se memo njih fare vlekli, da so oni točo pregnali. Če se je zares primerilo, da ene leta ni toče v tistim kraji bilo, se je vkoreninila pri nekterih kmetih ta neumna vraža, in če je drug fajmošter za unim prišel in je k nesreči toča tisti kraj potolkla, so nedolžniga pošteniga fajmoštra dolžili: češ! če so uni fajmošter znali točo odvracati, zakaj pa ta ne?“

„Taki kmetje so po tem takim enaki ajdovskim mestnikom Kleoniškim, ki so ob času Seneka živeli, od kterih se piše, da so imel. čuvaje postavljene, ki niso imeli nič družiga opraviti, kakor toče čakati. Ako je tak čuvaj znamnje dal, da je toča blizo, so berž aldovali (ofrali) svojim ajdovskim bogovam nekoliko kerví; premožniši so zaklali jagnje ali pšè, ubogi pa so se vbodli v perst, da jim je nekoliko kerví iztéklo, s katero so se nadjali jezo serditih bogov potolažiti, ki so jim točo poslali. Ako je pa pri vsem tem toča vendarle polje pobila, so poklicali čuvaja pred sodbo in ga hudo našeškali, da ni toče pregnal“.

„Krajnski kmetje pa posebno zato v svoje fajmoštre tišijo, da bi z blagoslovenjem hudo vreme krotili, ker mislijo, da toča pride le od hudiča ali copernic“.

Tako piše Valvazor v letu 1689.

Žalostno je, da skoraj 200 let ni premoglo neumnih vraž popolnoma zatreti!

Če bi se v ljudskih šolah po deželi le to bralo, kar je bilo leta 1845 v „Novicah“ v kratkočasnih pogovorih o natornih prikazkih lepo in umevno razlagovano, — če bi v vsaki hiši po kmetih le ene bukve „Blaže in Nežica v nedeljski šoli“ bile in bi se bralo, kar kratko in dobro pisano od „čare ali copernije“ v njih stoji, bi bil dobiček velik za omiko ljudstva in za pregnanje neumniga praznovérstva.

Namest druge razlage: kaj je toča? podamo bravcam iz omenjenih ljudskih bukev sledeče:

„Iz močirne zemlje in vód neprenehama sopuh pod nebó vstaja, kakor iz lonca na pokrivalo, kedar vóda vré. Za to vidimo, kako se

ob deževji iz jezer in gôr megla vleče, ter se krog hribov nabéra. Poletno jutro se ravno tak sopuh po travi in rožah svetlí, kakor nar gorši zlato in srebro. Pravimo da je rosa“.

„Kar rose zelenje ne popije, sonce pod nebó potegne. Je sapa hladna, kakor spomladi in v jeseni, postane rosa slana ali mraz“.

„Čistih megel ne vidimo. Je pa pod nebam hlad, se zgostijo oblaki, sami vodeni mehurci, tako lahki da plavajo. Težeji ko so oblaki, nižej stopijo. Greš na Golove, ali k sv. Urši, ali clò na Triglav, bo tebi sonce sijalo, kedar se v dolini bliska in gromí. Se megleni sopuh v kaplice nabere, začne naškrapati, kakor krop iz pokrivavke. Pozimi megleni sopuh pod nebam zmerzne, kakor na vodi srež ali pa rože na oknih. Lepe bele capice padajo, in mi pravimo, da je sneg“.

„Se poleti megleni sopuh pod nebam v kaplice zbéra, pa hladn veter potegne, in jih blisk pa burja nažene, hitro se stemejo, roglata toča peliska ter potolče, kodar jo veter potegne. Veter las pod nebo zanese, ki se kaple dežja prime, primerzne in se v toči najde, pa ne od copernic“.

Po ravno tisti pravici bi mogli tedaj tudi dež, roso, slano in sneg copernicam pripisovati, kterih nikjer ni, kakor le v glavah bedakov.

Naj bi ne bilo to zastonj rečeno!

Polovanje po Laškim.

Spisal M. Vèrne.

5. pismo.

Dragi prijatel!

V Pezaru.

Drugi dan, 12. rožnika, sim se zgodaj v Čezeno vzdignil. Sred poti je Forlimpopoli, obzidano mestice, ki šteje do 5000 duš, in nekoliko dalje proti Čezeni se vidi na desni verh griča kake pol ure od ceste mestice Bertinoro, ki ima tudi svojiga škofa. Tod so škofije tako pogostama, kakor pri nas fare.

Čezena je precej veliko, pa vmazano in nič kaj prijazno mesto, ki šteje čez 10.000 duš. Na jugozahodni strani so griči in hribje srednje visokosti, ki prav do mesta sežejo, in pred mestam teče precej široka reka, ki se ji „Savio“ pravi. Od tod sta bila papeža Pij VI. in VII., ki ju je Bog o silnih časih z veliko žalostjo in britkostjo obiskal.

V Čezeni so imeli ravno živinski somenj. Volov je bilo skup kaci 4—500, in sicer taci, de nisim nikdar lepših vidil. Vsi so bili beli ali sivkasti kakor ogerški, dobro rejeni, debeli, in snažni in očejeni, in nekteri tudi zalo okinčani ko dekleta, de jih je bilo veselje gledati. Ovác je bilo tudi veliko, prešičev pa malo. V tem so se mi Lahi močno prikupili, de živino skerbno redé, ž njo lepó ravnajo, jo zmiram snažno imajo in je ne pretepajo kakor drugod. Če je voz le nekoliko težek, že po dva ali tri pare vprežejo, kar je pa tudi za to treba, ker imajo vozove in drugo orodje še silno okorno in le na debelo izdelano, mende kakor nekdanj ob časih nekdanjih Rimljanov. Vôle gonijo kakor pri nas konje; z neko železno opravo jim namreč kakor s kleščami nosnice oklenejo, in z vervjo, ki se tiste železne naprave derží, jih vodijo in sučejo, kamor hočejo, kakor konje z berzdo.

Sred poti med Čezeno in Riminam (Rimini) je Savinjano, velik lep terg, ki šteje do blizo 4000 duš. Po sreči sim se bil tû vstavil. Ko po tergu okoli postopam, pridem do mosta, ter precej vidim, de ni delo novih časov, ampak de so ga hrabri Rimljani sozidali; de je pa potok pod njem iz stare zgodovine znaniga